

AZERBAIJAN VE TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN SEYYİD NİGÂRÎ DİVANLARI HAKKINDA

*Parvana BAYRAM**

ÖZET

19. yüzyıl Azerbaycan-Türk tasavvuf edebiyatının önemli temsilcilerinden Seyyid Mir Hamza Nigârî, Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinin Cicimli köyünde doğmuştur. O, Rus baskısı sebebiyle Anadolu'ya gelerek Amasya'da İsmail Siraceddin Şirvânî'nin müridi olmuş, ondan icazet almıştır. Osmanlı Devletinde ve Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde irşad faaliyetlerinde bulunan şair, bulunduğu çevrelerde hem tasavvufi hem de edebî muhit oluşturmayı başarmıştır. Etkileri günümüze kadar devam eden şair, Nakşibendiye tarikatının Halidiye koluna mensuptur.

Seyyid Nigârî'nin Türkçe divanı, Türkiye ve Azerbaycan'da birkaç defa farklı araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye ve Azerbaycan'da Seyyid Nigârî ile ilgili yapılan bütün akademik çalışmalar hakkında bilgi verilerek şairin Türkçe divanının neşirleri ve bu neşirler arasındaki farklardan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Nigârî, Azerbaycan, Türkiye, Türkçe divan

DEWANS OF SEYYİD NIGARI PUBLISHED IN AZERBAIJAN AND TURKEY

ABSTRACT

One of the most crucial representatives of the 19th century Azerbaijan-Turk literature of Sufism, Seyyid Mir Hamza Nigârî was born in the village of Cicimli Azerbaijan which is in Karabag region. Due to the pressure of the Russia, he came to Anatolia and became a student of İsmail Siraceddin Şirvânî in Amasya and got an authorization diploma from him. Nigari who educated people from a religious perspective in Ottoman Empire and different part of Azerbaijan succeeded in constituting both a religious and literal surrounding. Having still some effects lasted up to now, Nigari is a member of Halidiye branch of Nakşibendiye tariqah.

Seyyid Nigârî's Turkish Dewan was published a couple of times in Turkey and Azerbaijan by various researchers.

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Ü. Fen-Ed. Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl. El-mek: pervane32@yahoo.com

In this paper, I will give information about all academic works done about Nigari and will talk about the poet's Turkish Dewan publishing and differences among these publishing.

Key Words: Seyyid Nigârî, Karabağ, Amasya, Turkish dewan

Giriş

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan edebiyatında, klasik edebiyatın araştırılması sahasında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler son on iki yılda oldukça ivme kazanmıştır. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi'ne bağlı Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü bünyesinde Türk Dilli, Arap Dilli, Fars Dilli Elyazmaları Şubesi adı altında farklı şubeler faaliyet göstermektedir. Her yıl bu şubelerde çalışan akademisyenler tarafından çok sayıda divan, tezkire, mesnevi gibi klasik eserler araştırılarak Latin alfabesine çevrilmekte ve Azerbaycan Türkçesine aktarılarak geniş okuyucu kitlesine sunulmaktadır. Bu eserler uzman akademisyenler tarafından hazırlanmakla birlikte, alanla ilgili bir komisyondan onay aldıktan sonra yayımlanmaktadır.

Son dönemde yapılan bu çalışmaların en önemli özelliği Sovyet döneminde Sosyalist Realizminin veya güdümlü bakışın etkisiyle, tarafsız bir yaklaşımla incelenmeyen veya konusundan dolayı araştırılmayan klasik eserlerin, yeniden, modern araştırma yöntemleriyle ve tarafsız bir bakış açısıyla incelenmiş olmasıdır. Çünkü Sovyet döneminde Hâkânî, Nizamî, Nesîmî, Fuzûlî, Hasanoğlu ve Hatâî gibi klasik şairler bile ideolojik yaklaşımla değerlendirilerek adeta birer Sosyalist gibi yansıtılmışlardır.

Klasik Türk-İslam medeniyetinin etkisinde eserler veren bu şairlerin şiirleri, şiirlerinde kullanmış oldukları mazmunlar, bu mazmunların gerçek anlamı Sovyet döneminde bilinçli bir şekilde çarpıtılmış ve aslından uzaklaştırılmıştır. Bu konuda en çok mutasavvif şairler ve onların eserleri tahrif edilmiştir.

Öyle ki önceki yüzyıllarla birlikte özellikle 19. yüzyılda, Azerbaycan'da yazılan tasavvuf edebiyatı örnekleri, yetmiş yıllık Sovyet dönemi edebiyatında mürtecî edebiyat olarak tanımlanmıştır. En büyük darbeyi alan isimlerden biri de tasavvufî mücadelesini Çar Rusya'sına ve onun Kafkaslardaki sömürge hareketlerine karşı yapan Seyyid Mir Hamza Nigârî'dir.

1. Yaşadığı Dönemde ve Vefatından Sonra Azerbaycan Edebiyatında Seyyid Nigârî ile İlgili Bilgiler

Seyyid Nigârî, müritleriyle birlikte Çar Rusya'sına karşı mücadele etmiş ve tutuklanıp Sibiryâ'ya sürüleceği için vatanından ayrılarak Osmanlı devletine göçmüştür. O, Kırım Savaşında Kafkas Süvari Alayı'nın komutanı olarak müritleriyle birlikte Osmanlı ordusu saflarında savaşmıştır. Rus-Türk Savaşı sırasında hasta olduğu için kendisi savaşa katılamasa da müritleri Ruslara karşı kahramanca savaşmıştır. 19. yüzyılda hem kalemi hem de kılıcı ile savaşarak tasavvufî görüşlerini Anadolu ve Azerbaycan topraklarında yeniden coşkunu bir şekilde yaydığı için Çarlık Rusya'sı döneminde ve Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatında, Seyyid Nigârî'nin ismi ve eserleri yasaklanmış ve halkın hafızasından silinmeye çalışılmıştır.

Onun ve mürşidi İsmail Siraceddin Şirvânî'nin vasıtasıyla Nakşibendiye tarikatı 19. yüzyılda Azerbaycan'da yaygınlaşmış ve bu tarikatın mensupları aynı zamanda vatanları uğruna düşmanla mücadele içinde olmuşlardır. Onların vasıtasıyla Kafkaslarda Şeyh Şamil önderliğinde Müridizm harekâtı başlamış, bu da Çar Rusya'sının Kafkasları işgalini belli bir süre geciktirmiştir. Kısacası, Azerbaycan ve Kafkaslardaki Müslümanların millî-manevî değerlerinin korunmasında İsmail

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Şirvânî ve Seyyid Nigârî’nin çok önemli faaliyetleri olmuştur. Şairin etkili olduğu Gazah ve Gürcistan’la sınır boylarında hala bu tarikatın etkileri güçlü bir şekilde devam etmektedir¹.

Yaşadığı dönemde Azerbaycan edebiyatında yazılan tezkirelerin çoğunda Seyyid Nigârî’den bahsedilmemiştir. Şairin çağdaşı olan Seyyid Azim Şirvânî dahi tezkiresinde ondan bahsetmez. Şiirlerinde Karabağlı olduğunu defalarca tekrar eden, her fırsatta Karabağ’ın güzelliklerini, Karabağ hasretini dile getiren Nigârî’nin ismi, Mir Möhsün Nevvab’ın Karabağ şairlerinden bahseden Tezkire-i Nevvab’ında dahi geçmez. Oysa ki Seyyid Nigârî, Karabağ’da, Kafkaslarda Ruslara karşı mücadele ettiği için vatanından ayrı düşerek bir ömür boyu gurbette, vatan hasretiyle yaşamak zorunda kalmıştır.

19. yüzyılda yazılan birçok tezkire içinde sadece 19.yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli kaynaklarından olan Ağa Muhammed Müctehizade’nin *Riyâzü’l-Âşıkîn* tezkiresinde Nigârî’nin adı anılmaktadır. Müellif burada Nigârî’nin şiirlerinden örnek vermeden Seyyid Nigârî hakkında kısaca şöyle yazmaktadır: “*Bu Seyyid-i âli-neseb ki dârâ-yı ilm ü edeb imiş, ism-i şerîfî Hacı Mir Hamza Efendi’dir. Karabağ’ın Zengezur Uyezdimin (bölgesinin) Cicimli nam karyesinde tevellüd etmiş. Safahat-ı meserret-ayat Karabağ’da tahsil-i kemâlat etdikden sonra Amasya beldesine muhaceret eylemiş ve orada ilm ü marîfeti sayesinde şöhret-i tâmeye mazhar olmuş. Ehl-i tarikat olmak hasebiyle hakikat ehlinin hüsn-i nazarlarını kazanmış. Hülâsa sahib-i tebdîr mazhar-ı hüsn-i teveccühleri olan (Nigar) namındaki bir afet-penahın ismiyle müsemma olan bir divanı var ise de işbu kitabın hin-i tabında ele geçirilemediği cihet ile müntahabatı ile tezyin-i sahîfe müyesser olmadı.*” (Topalova, 1999: 367).

Seyyid Nigârî ile ilgili bilgi içeren tezkirelerden biri de 20. yüzyılda yazılmış olan *Qulam Memmedli Tezkiresi*’dir. Burada o, yanlışlıkla Mirza Hamza Seyyid Nigârî olarak tanıtılmış ve XVI. yüzyıl şairi olarak gösterilmiştir. Tezkirede şairin bir şiiri örnek olarak verilmiştir (Topalova, 1999: 25).

Azerbaycan edebiyatında Seyyid Nigârî ile ilgili en geniş bilgiyi veren kaynaklardan biri de 20. yüzyılın başlarında (1903) (Müctehizade’nin *Riyâzü’l-Âşıkîn* tezkiresi ile aynı yıllarda) yazılan F. B. Köçerli’nin *Azerbaycan Edebiyyatı* adlı eseridir. Bu eserde, şairin hayatı, sanatı ve tasavvufî yönü anlatılmış, ailesi ile ilgili bilgiler ve şiirlerinden örnekler verilmiştir³. Bu eserde şairle ilgili diğer kaynaklarda bulunmayan önemli ve açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır.

20. yüzyılda yazılan Hasan Ali Han Karadağî’nin (1847- 1929) *Tezkire-i Karadağî* adlı eserinde de Seyyid Nigârî ile bilgi bulunmaktadır.⁴

2. Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatında Seyyid Nigârî İle İlgili Bilgiler

Bu dönemde, Sovyet ideolojisi gereği Azerbaycan’da Seyyid Nigârî’nin adı edebiyat tarihlerinden çıkarılmış ve o bir şair olarak tamamen unutturulmaya çalışılarak bazı yerlerde hakkında mürtecî ruhlu mersiye şairi, tarikatçı gibi o dönem için aşağılayıcı ifadeler kullanılmıştır. Bazen de 19. yüzyıl şairlerinden bahsedilirken sadece birkaç yerde şairin ismi ve faaliyetleri küçümsenerek anlatılmıştır.

¹ Yaşadığı dönemde şairin şiirleri belli bir ahenk ile zikir meclislerinde okunmaktaydı. Bu gelenek yukarıda adı geçen bölgelerde hâlâ “meyhana” adı verilen zikir meclislerinde devam etmekte ve şairin şiirlerinden örnekler okunmaktadır.

²Müctehizade, bu eserini 1910 yılında İstanbul’da bastıracağına göre bu tezkire tahmini olarak 1900’lü yıllardan sonra yazılmıştır. Oysa ki Seyyid Nigârî’nin Türkçe Divanı 1884 yılında İstanbul’da basılmıştır ve tezkirenin yazıldığı tarihlerde şairin şiirleri sevilerek okunmaktadır ve çok yaygındır. Buna rağmen, tezkire yazarı “bu satırları yazarken örnek vermek için şairin şiirlerini bulamadık” notunu düşmüştür. Kanaatimizce, bunun sebebi İstanbul’da yaygın olan bu divanın, o dönemde Çarlık Rusya’sının baskısıyla Azerbaycan’da fazla yaygınlaşmamış olmasıdır.

³Firidun Bøy Köçerli. Azerbaycan Edebiyyatı, II. cild, Bakı 1991. s.142.

⁴Həsənəli Xan Garadağî Təzkirəsi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əlyazmaları Fondu, arşiv № 7602.

Bu dönemde yazılan Azerbaycan Bilimler Akademisi bünyesinde hazırlanan *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'nin II. cildinde şairle ilgili kısa bir bilgi verilmiştir. Burada Seyyid Nigârî'nin tarikat mensubu bir şair olduğu vurgulanmaktadır.

“...keçen esrin ortalarında ve ikinci yarısında Qazax rayonunda ve Qarabağ'ın bezi sahelerinde yine aynı Neqşibendi teriğeti esasında yaranan Seyid Nigari'nin (1815–1886) teriğeti yayılmış, etrafına Sünni mülkedarlardan çoklu mürid toplanmışdı. Seyid Nigari, Zengezur rayonunun Cicimli kendinden çıxmış, genc yaşlarında Türkiyenin Amasiya şehrinerine getmiş ve orada teriğet mürişidi kimi hazırlanmışdı” (Qasımzade,1960: 63).

Aynı bilgi Feyzulla Qasımzade'nin *XIX. asır Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*'nde de bulunmaktadır (Qasımzade, 1974: 18).

3. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Edebiyatında Seyyid Nigârî İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Son yıllarda, özellikle 1990 yılından sonra Azerbaycan'da Seyyid Nigârî ve onun gibi tarikat mensubu şairlerle ilgili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki 1991 yılında Baha Doğramacı tarafından yayımlanan yazıdır.⁵ Bu tarihten sonra Azerbaycan edebiyatında şairle ilgili birçok popüler, edebî ve akademik yazılar kaleme alınmıştır. Azerbaycan ve Türkiye'de hâlâ Seyyid Nigârî'nin soyundan geldiğini ifade edenlerin ve izinden gidenlerin bulunduğu, bu yazılardan sonra ortaya çıkmıştır.

Azerbaycan'da şairle ilgili önemli akademik çalışmalar 2000 yılından sonra başlamıştır. Bu döneme kadarki çalışmalar daha çok bazı edebiyatçıların ve şairin takipçilerinin, torunlarının gazetelerdeki yazıları ve televizyon programlarındaki konuşmaları ile sınırlıdır.

3.1. Tariyel Cahangir-Mir Sedi Ağa

2001 yılında Bakü'de Seyyid Nigârî hakkında yazılan eserlerden biri Tariyel Cahangir tarafından hazırlanan *Mir Sedi Ağa* adlı kitaptır.⁶ Kitapta bu gün de hâlâ ocak olarak faaliyet gösteren Seyyid Nigârî neslinden ve bu neslin temsilcilerinden bahsedilmektedir. Ne yazık ki müellif, eserde şairin Seyyid Nigârî'nin kaçınıcı kuşaktan ve kim aracılığıyla bu nesle bağlı olduğunu yazmamıştır. Bu husus açıklığa kavuştuğu takdirde Seyyid Nigârî'nin soy kökünün nasıl ve kim vasıtasıyla günümüze kadar devam ettiği ortaya çıkacaktır. Eserde, Mir Sadi Efendi vasıtasıyla bu ocağın, Seyyid Nigârî öncesi, Seyyid Nigârî zamanında ve bu neslin sonraki temsilcilerinde görülen kerametlerine dair önemli bilgiler verilmiştir.

3.2. Şahlık Çelebi -Hâk-i Payin Tâc-ı Serim

2004 yılında Azerbaycan'da Nigârî'nin devamcılarının soyundan gelip hayırsever bir hanım olan Şahlık Çelebi'nin şahsî imkânları ile *Hâk-i Payin Tâc-ı Serim* adlı bir kitap yayımlanmıştır.⁷ Kitap, şairin şiirlerinin çok az bir kısmını kapsayan şahsî bir elyazmasındaki şiirlerden oluşmaktadır. Eserin adı Seyyid Nigârî'nin “Hak-i payin tâc-ı serimdir diye/Gerden eğer arş-ı muallâ bana” beytinden alınmıştır.

Kitap, Azerbaycan'da Seyyid Nigârî'nin şiirleri hakkında bilgi veren ilk eserdir. Kitapta, Nigârî'nin çok az şiiri bulunsa da bu eser, Seyyid Nigârî'nin çağdaş Azerbaycan okuyucusuna tanıtılması açısından ilk kitap olması yönüyle önemlidir. Şiirlerin yer aldığı elyazması, şairin halifelerinden olan Hacı Kasım Çelebi'nin soyundan gelen Merhum Yahya Çelebi Alı Çelebi oğlu tarafından Arap harfleriyle oluşturulmuştur.

⁵ Baha Doğramacı. Seyid Nigari Haqqında, Bakı, Elm Gazetesi, Nu: 9–10, 2 Mart 1991, s. 5–7.

⁶ Tariyel Cahangir. Mir Sedi Ağa. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı, Bakı: 2001.

⁷ Yahya Çələbi, Seyid Nigari, Xaki-Payin Tacı-Serim. Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı:2004.

Eser ilmî bir metin değildir. Divandaki şiirlerin cüzî bir kısmı bu eserde yer almıştır ve okuma hataları bulunmaktadır. Eserde, Azerbaycanlı şair ve gazeteci Eli Rıza Heleflî’nin Seyyid Nigârî hakkındaki bir araştırması da yer almaktadır.

3.3.Pervane Bayram-Qarabağlı Seyid Mir Hemze Nigarinin Heyatı, Yaradıcılığı ve Türkçe Divanının Poetik Strukturu

2008 yılında Seyyid Nigârî’nin Türkçe divanı ile ilgili Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsünde Pervane Bayram tarafından bir doktora tezi yapılmıştır.⁸ Bu çalışmada Seyyid Nigârî’nin şiirlerinden hareketle şairin ilmî biyografisi oluşturulmuş, Nakşibendiye tarikatının tarihi geçmişi, tarihi süreç ve 19. yüzyılda Azerbaycan’daki temsilcileri ve şairin sanatı, eserleri, tasavvufî faaliyetleri hakkında geniş bilgi verilerek ilk defa şairin Türkçe divanı strüktür yönünden incelenmiştir. Bu çalışmada, şairin divan tertip sisteminde uyguladığı yöntemlerden ve kullandığı bütün nazım şekillerinden, bu nazım şekillerindeki problemlerden de bahsedilmiştir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, *19. Asırda Azerbaycanda Edebi-Medeni Mühit ve Teriqetler* başlığı altında *Dövrün Tarixi, İctimai, Medeni-Edebi Ve İdeoloji Menzeresi, Neqşibendiliğin Tarixi Teşekkülü, Anadolu ve Azerbaycanda Yayılması, 19. Asırda Azerbaycan Edebi Felsefi Fikrinde Neqşibendilik Teriqetinin Rolü* alt başlıklarında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü *Seyid Mir Hemze Nigarinin Heyatı ve Yaradıcılığı* başlığı altında *Seyid Nigarinin Heyatı Ve Yaradıcılığı, Seyid Nigarinin Müraciet Etdiyi Esas Mövzular ve Seyid Nigari ve Selefleri* alt başlıklarından oluşmuştur. Üçüncü bölüm, *Seyid Nigarinin Türkçe Divanının Poetik Strukturu* başlığı altında *Seyid Mir Hemze Nigarinin Divan Tertibi Sistemine Getirdiyi Yenilikler ve Seyid Mir Hemze Nigarinin Divanındaki Şeir Şekilleri* adlı iki alt başlık ve Netice, İstifade edilen Edebiyatın Siyahısı başlıklarından oluşmaktadır.

3.4. Nezaket Memmedli – Mir Hemze Seyyid Nigârî – Divan

2010 yılında Nezaket Memmedli tarafından Bakü’de şairin Türkçe divanının neşri yapılmıştır. Bu konuda Seyyid Nigârî’nin Türkçe Divanının Neşirleri bölümünde geniş olarak bahsedilecektir.

4. Yaşadığı Dönemde ve Vefatından sonra Anadolu’da Seyyid Nigârî İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Osmanlı döneminde, daha kendi sağlığındaiken Seyyid Nigârî ile ilgili çeşitli kaynaklarda bilgiler verilmiştir. 19.yüzyılda Osmanlı edebiyatında yazılmış biyografik eserlerde, daha çok 20. yüzyılın başlarında yazılan biyografik kaynaklarda ve dinî-tasavvufî eserlerde Seyyid Nigârî ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu dönemde şairle ilgili bilgi veren çok sayıda kaynak bulunmaktadır.⁹ 20. yüzyılın ilk yarısında yazılan bu yazılar daha çok şairin Amasya ve İstanbul’daki edebî ve tasavvufî çevresinde bulunanlar ve takipçileri tarafından yazılmıştır.¹⁰

⁸Pervanə Bayram, Qarabağlı Seyid Mir Həməzə Nigarinin Həyatı, Yaradıcılığı və Türkçə Divanının Poetik Strukturu. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Danışman Prof. Dr. Azadə Rüstəmov; Doç. Dr. Nüşabə Araslı. Bakı. 2008.

⁹Abdi-zade Hüseyn Hüsameddin, Amasya Tarihi, cilt 1,(Sadeleştirenler: Dr. Ali Yılmaz, Dr. Mehmet Akkuş). Amasya Belediyesi Kültür Yayınları. No:1, Ankara. (1986),s. 464+XXIII, s.90,157.

Turan Böcekçi, *Amasya Evliyalari*, Lazer Ofset Matbaası, Amasya 2002.

Turan Böcekçi, *Amasya Ünlüleri*, Hazırlayan. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2002;

Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1994; *Nigârî Mir Hamza*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1990, s.58-59.

5. Son Yıllarda Seyyid Nigârî İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Azerbaycan ve Türkiye’de, Seyyid Nigârî ile ilgili çalışmaların araştırılması işi aynı yıllarda hız kazanmaya başlamıştır. Kronolojik sırayla takip edecek olursak Seyyid Nigârî’nin eserleri ile ilgili çalışmalardan ilki, 1992 yılında Gazi Üniversitesi’nde başlatılmıştır. Bu çalışmalar lisans düzeyinde yapılan iki bitirme tezidir. Bunlardan biri 1992 yılında Gazi üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü’nde Cemal Kurnaz danışmanlığında Mustafa Akyüz tarafından yapılan *Seyyid Nigârî’nin Hayatı, Sanatı ve Gazellerinin Bir Kısımının Transkripsiyon Alfabetiyle Yazılması* adlı çalışmadır. Diğer çalışma ise yine 1992 yılında aynı bölümde Cemal Kurnaz danışmanlığında İnci Akyüz tarafından yapılan *Seyyid Nigârî’nin Çayname Mesnevisi ve Hece Vezniyle Yazdığı Şiirlerin Transkripsiyon Alfabetiyle Yazılması* adlı çalışmadır.

Bir sonraki çalışma ise 1998 yılında Çanakkale Üniversitesi’nde Muammer Mete Taşlıova tarafından yapılan *Mir Hamza Nigârî’nin Nigarname Mesnevisi’dir*. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma 494 sayfadan oluşmaktadır. Çalışma, Giriş ve üç Bölümde toplanmıştır. Kapsamlı bir girişle başlayan tezde, *XIX. Yüzyılda Anadolu’nun Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu, XIX. Yüzyılda Azerbaycan’ın Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu, XIX. yüzyılda Amasya İli* başlıkları ve bu konulardaki çeşitli alt başlıklarda konu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. I. Bölüm, *Mir Hamza Nigârî’nin Hayatı, Menkıbevi Hayatı, Tarihi Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti* gibi çeşitli alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Çalışmanın II. Bölümünde, Nigarname mesnevisi şekil bakımından, dil, üslup ve anlatım çeşitleri yönünden incelenmiştir. III. Bölüm, *Nigarname’de Din ve Tasavvuf* başlığıyla verilmiştir. Çalışma, *Netice, Umumi Bibliyografya, Metin, Sözlük ve İndeks* bölümleri ile tamamlanmıştır. Metin kısmı 119 sayfa başlanmış ve 454. sayfada son bulmuştur. 4545 beyitten oluşan bu hacimli mesnevi, konuyla ilgili çeşitli başlıklarla anlatılmıştır. Çalışmanın sonunda 18 sayfalık *Sözlük* ve 20 sayfalık *Dizin* kısmı bulunmaktadır. Zaman zaman okuma hatalarıyla karşılaşılmasına rağmen bu çalışma Seyyid Nigârî ile ilgili Türkiye’de yapılan ilk yüksek lisans tezi olması yönünden önemli bir çalışmadır¹¹.

Bunlardan başka 2000 yılında Niğde’de Muzaffer Akkuş¹², 2003 yılında İstanbul’da Azmi Bilgin¹³, 2004 yılında ise Samsun’da Kurtuluş Altunbaş¹⁴ tarafından hazırlanan divan neşirleri de bulunmaktadır. Bu çalışmaların içeriği ile ilgili aşağıda bilgi verilecektir

Abdürrahman Güzel, *Karabaği ve Tehâfütü*, KBY, İstanbul, 1991.

İnal, İbnülemin Mahmûd Kemâl, *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yayınları, 3.cilt. İstanbul 1988.

Kaçar, Burhan, *Karabağlı Seyyid Nigârî’nin Şiirlerinde Tasavvuf*, VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, (08–12 Kasım 1999).

Kalafât, Yaşar, *Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları II*, Ankara Tarihsiz.

Kara, Mustafa, *Harput’ta Bir Dervîş Şâir: Nigârî*, Dünü ve Bugünüyle Harput, (24.09.1998)-Tebliğ. Dünü ve Bugünüyle Harput Sempozyumu, TDV Yayınları. Ankara 2005, s.179–198.

Özköse Kadir, Erzurum’da Faaliyet Yürüten Hâlidî Şeyhleri”, Türk İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu, 26–28 Haziran 2006, Erzurum." Yayınlanmamış Tebliğ Metni.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Maral Yayınları, Sadeleştiren: A. Fikri Yavuz- İsmâil Özen, İstanbul, Tarihsiz.

Elşen Musayev, *Mir Hamza Nigârî Karabaği*, Tasavvuf Dergisi, sayı:6, Aralık 2001. s.241–246.

¹⁰ Bu yazılar daha çok Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 1920 yılında Sovyet Rusya’sı tarafından işgal edildikten sonra Azerbaycan muhaceret edebiyatı temsilcilerinin Türkiye’de toplanmasından sonra yazılmaya başlamıştır. Daha çok Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi’nde ve dönemin diğer dergi ve gazetelerinde yayımlanan bu yazılardan birçoğunun müellifi Ahmet Caferoğlu, Mirzade Fahreddin, Mirzade Şakir vb.dir (PB).

¹¹ Muammer Mete Taşlıova, *Mir Hamza Nigârî’nin Nigâr-nâme Mesnevisi*, İnceleme-Metin Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abdurrahman Güzel. Çanakkale 1998.

¹² Muzaffer Akkuş, *Seyyid Nigârî Divanı*, Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Niğde 2001.

¹³ A. Azmi Bilgin, *Divan-ı Seyyid Nigârî*, Kule Yayınları. İstanbul 2003

¹⁴ Kurtuluş Altunbaş, *Divan-ı Seyyid Nigârî*. Cilt I-II, Ekim 2004, Samsun 2004.s. 639 +662

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Seyyid Nigârî ile ilgili bilinen en son akademik çalışma Fatih Çınar tarafından yapılmış bir yüksek lisans tezidir¹⁵. Bu çalışma şairin tasavvufî yönünün ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın Giriş kısmında, *Hamza Nigârî’nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış* başlığı altında şairin yaşadığı dönemin sosyal, siyasî ve kültürel özelliklerinden bahsedilmiş, özellikle 19. yüzyıl tasavvuf tarihi ve bu dönemdeki tarikatlarla ilgili bilgi verilmiştir. I. Bölümde *Hamza Nigârî’nin Hayatı ve Mücadelesi* başlığı altında şairin hayatı, sanatı, eserleri, eğitimi, tarikata intisabı ve tasavvufî hizmetleri incelenmiştir.

Hamza Nigârî’nin Tasavvufî Görüşleri başlıklı II. Bölümde, şairin *İbadet ve Ahlakla İlgili Tasavvufî Yaklaşımları*, (tevbe, havf, recâ, zühd, zahid, vefa), *Seyr ü Süluk İle İlgili Kavramları* (tarikât, mürid, mürşid, derviş, salik, fakr, Fenâ, Bekâ, Etvâr, Riyâzet, Sohbet, Halvet, Devrân, Melâmet), *Kalbi Hayatla İlgili Kavramları* (Gayb, Hızır, Kutb, Evtâd, Abdâl, Ahrâr, Kalb/ Kalb-i Selîm, Ruh, Tecellî, Esrâr, Sırr, Kurbet, Hicâb, Himmet, Rahmet, İlm-i Ledünnî), *Varlıkla İlgili Kavramları* (Vahdet, Gûşe-i Vahdet, Kesret, Adem, Bâisü’l-Cem, Tenzîh, Visâl/ Visâl-i Mevlâ, Vuslat) alt başlıkları içinde şairin tasavvufî yönü ortaya konmuştur. Çalışma, *Hamza Nigârî’nin Divanında ve Diğer Eserlerinde Geçen Beldeler*, *Hamza Nigârî’nin Divanında ve Diğer Eserlerinde İsmi Geçen Şahıslar*, *Sonuç ve Kaynaklar* bölümü ile tamamlanmıştır. Ekler kısmında ise şairin Amasya’daki türbesi, oğlu, yeğeni ve kendisinin, türbenin bulunduğu Şirvanlı Camii’nin avlusunda ise eşi Emine Hanım ile şairin kızları olduğu bildirilen üç kadının mezarının fotoğrafı yerleştirilmiştir. Zengin bir bibliyografyası bulunan bu çalışmada, Seyyid Nigârî’nin tasavvufî yönü ilmî değerlendirmeler çerçevesinde yorumlanmıştır.

6. Seyyid Nigârî’nin Türkçe Divanının Neşirleri

6.1. Muzaffer Akkuş-Seyyid Nigârî Divanı

Seyyid Nigârî’nin Türkçe divanı ile ilgili ilk akademik çalışma 2000 yılında Muzaffer Akkuş tarafından yapılmıştır. Bu neşirde şairin Türkçe divanı doktora çalışması olarak dil yönünden incelenmiş, metin transkripsiyon alfabetiyle günümüz alfabesine aktarılmıştır¹⁶. 709+337 sayfalık karton kapaklı bu çalışmada, 646 gazel¹⁷, her harfin başlangıcında 59 ve divanın gazellerden sonra gelen kısmında 70 olmak üzere toplam 129 rubai, 49 kıta, biri 28 bentlik bir Saki-name olan 3 adet terki-i bent, 21 beyitlik 1 Çarpma, ikisi yaiyye, biri raiyye, biri kafıyye ve biri de baiyye olmak üzere 5 kaside, İstanbul nüshasında olmayan “ey yar-ı hayranet şevem/ey yar-ı mestanet şevem” beytiyle başlayan 23 beyti Farsça, gerisi Türkçe yazılmış 73 beyitlik müemma bir terci-i bent başta olmak üzere toplam 18 adet terci-i bent, 3 müstezat, Fuzulî’nin gazellerine yazılmış 5 tahmis, 49 tane hece vezniyle yazılmış şiir, 521 beyitlik Çayname mesnevisi, Seyyid Nigârî’nin Karakaşlı Ahmed Efendi’ye manzum-mensur olarak yazdığı mektubu ve Menâkıb-ı Seyyid Nigârî yer almaktadır.¹⁸

Muzaffer Akkuş’un hazırladığı *Seyyid Nigârî Divanı* Niğde’de, 2001 yılında Niğde Üniversitesi Yayınları’ndan çıkmıştır. Kitap, İnceleme-Metin-Sözlük, Tıpkı Basım olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. İnceleme kısmında müellif, *Önsöz*, *Metinde Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri*, *Kısaltmalar*, *Giriş*, *Edebi Kişiliği*, *İktibaslar*, *Divanı*, *İmla Özellikleri*,

¹⁵Fatih Çınar, Seyyid Mir Hamza Nigârî’nin Hayatı, Sanatı, Eserleri Ve Tasavvufî Düşüncesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı Alanında Yapılmış Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Doç. Dr. Kadir Özköse. Sivas 2008.

¹⁶Muzaffer Akkuş, Seyyid Nigârî Divanı, Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Niğde 2001.

¹⁷Müellif, eserin başında şairin edebi kişiliğini incelerken Divandaki gazel sayısını 643 olarak gösterse de gazelleri sayarken bu sayının 646 olduğunu fark ettik. Numaralandırmada da sayı 646 olarak gösterilmiştir.

¹⁸Bu mektup Azmi Bilgin ve Nezaket Memmedli neşirinde Çayname mesnevisinden önce gelse de Muzaffer Akkuş neşirinde “Bina-yı Ter Be-kenz-i Fâtımatü’z-Zehra Nigâr-ı Dil-ârâ İçün Seyyid Nigârî’nün Karakaşlı Ahmed Efendi’ye yazdığı Mektubun Suretidür” başlığıyla Çayname mesnevisinden sonra gelmektedir.

Türkçe Köklerin İmlası, Ünlülerin Yazılışı, Eklerin Yazılışı, Fonetik Özellikleri alt başlıkları altında Seyyid Nigârî'nin hayatı, sanatı ve Türkçe divanının içeriği, şekil bilgisi, ekleri, kökleri, dil ve üslup özellikleri hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Divanın 1–106. sayfaları arasındaki kısmında Seyyid Nigârî Divanı dil özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde, eserde kullanılan kaynakların bibliyografyası da verilmiştir. Eserde, özellikle dipnotlarda, şairin hayatı ile ilgili birçok kaynaktan faydalanan müellif nedense bibliyografya kısmında bunların hepsini vermemiştir. Divan titizlikle okunmaya çalışılmış, Önsözde, önce matbu iki nüshadan faydalanılarak ortak bir metin oluşturulduğu belirtilmiştir. Daha sonra eserin Ankara Milli Kütüphane'deki elyazması elde edilince bu nüshayla da karşılaştırılarak edisyon kritiğe tabi tutulmuştur. Kitapta, Metin kısmından sonra 69 sayfalık bir sözlük kısmı yer almaktadır. Eserin en önemli özelliği ise Ankara Milli Kütüphane'de bulunan 337 varaklık Seyyid Nigârî'nin Türkçe divanının elyazmasının tıpkıbasımının eserin sonunda verilmiş olmasıdır. Bu yönüyle eser diğer neşirlerden ayrılmaktadır. Çalışmada İstanbul ve Tiflis matbu nüshaları ile Ankara Milli Kütüphane'deki nüshaların mukayesesi yapılmış ve farklar sayfa altında gösterilmiştir. Bu uygulamanın metinde titizlikle yapılmadığı, metin tenkidi sırasında üç nüshanın da her zaman titiz bir şekilde mukayese edilerek farkların dipnotta yansıtılmadığı görülmektedir. Eser transkripsiyon alfabetiyle yazılmıştır. Çalışmanın Metin kısmında Seyyid Nigârî Divanı yer almaktadır. Burada diğer nüshalardan farklı olarak uzun bir terci-i bent ve fazladan birkaç gazel bulunmaktadır.

Müellif eserde iyi bir tasnif uygulamış, gazellerle rubailer iç içe olduğundan numaraların karışmaması için rubaileri Romen rakamları ile gazelleri ve diğer nazım şekillerini ise kendi içinde normal rakamlarla sıralamıştır.

Seyyid Nigârî'nin Karakaşlı Ahmed Efendi'ye yazdığı mektubunda bulunan *Bina-yı Türbe Be-keniz-i Fâtımatü'z-Zehra Nigâr-ı Dil-ara İçin Seyyid Nigârî'nün Karakaşlı Ahmed Efendi'ye yazdığı Mektubun Suretidür* şeklindeki başlık diğer neşirlerde bulunmayıp sadece Akkuş neşrinde yer almaktadır. (Akkuş, 2001:627).

Çalışmada Arapça, özellikle Farsça kelimelerin okunuşunda yanlışlıklar bulunsa da bunlar, *Seyyid Nigârî Divanı* gibi hacimli ve dil yönüyle girift bir eseri hazırlamak için verilen çabalara gölge düşürmemelidir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, hazırlanmış olan *Seyyid Nigârî Divanları* içinde ilk olması, matbu nüshalarla birlikte bir elyazması nüshadan da mukayeseli olarak faydalanılması, eserde edisyon kritiğinin uygulanması, diğer çalışmalarda olmayan bazı şiirlerin bu çalışmada yer alması, yazmanın tıpkıbasımının divan sonuna eklenmiş olması, inceleme kısmında şairin hayat ve sanatına dair geniş yer verilmesi ve eserin dil yönünden incelenmiş olmasıdır. Bu neşirde faydalanılan yazma önemlidir. Zira bu yazmadan hareketle divanda, diğer neşirlerde olmayan bazı başlıkların, beyit ve kelime farklılıklarının bulunduğu görülmektedir. Eserin dil yönüyle incelenmiş olması ise çok önemli bir husustur. Müellif bu kısımda şairin şiirlerinde geçen kelimeleri dil yönünden incelemiş, Azerbaycan ve Anadolu Türkçesindeki eklerle ilgili mukayeseli bilgiler vermiştir.

6.2. A. Azmi Bilgin-Mir Hamza Nigârî, Divan-ı Seyyid Nigârî

Seyyid Nigârî Divanıyla ilgili ikinci bir çalışma 2003 yılında İstanbul'da yapılmıştır. *Mir Hamza Nigârî, Divan-ı Seyyid Nigârî* adlı bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. A. Azmi Bilgin tarafından hazırlanmıştır. Çalışma Prof. Dr. İskender Pala'nın Seyyid Nigârî'nin hayatı ve sanatıyla ilgili yazdığı bir takriz yazısıyla başlar. Bu yazıyı Azmi Bilgin'in *Önsöz ve Mir Hamza Nigârî'nin Hayatı, Sanatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri* başlıklı bir incelemesi takip eder. Kaynakçadan sonra metin kısmı başlar: 369 sayfalık divanın Metin kısmında 642 gazel, 119 rubai, 49 kıta, 28 bentlik terki-i bent şekliyle

yazılmış bir Saki-name, 19 bentlik başka bir terki-i bent, 18 terci-i bent, 5 kaside, 3 müstezat, Fuzûlî’nin gazellerine yazılmış 5 tahmis, 49 tane hece vezniyle yazılmış şiir ve Çayname mesnevisi yer almaktadır.

Bu çalışmada, diğer neşirlerden farklı olarak Çayname’den hemen sonra *Dağıstan eyaletinden Karabağ kazasına mülhak Lenberani Mehmed Şerifzade Ahmed Hamdi Efendi’nin âcizane tab-ı dîvan-ı aşk-ı Hazret-i Seyyid Nigari’ye tesvid itdiği mücevher tarihi havi bir takrizdir* başlıklı 15 beytlik bir şiir, *Mir Nigârî Divan-ı belagat ünvanı için Fatih Dersi’âm hocalarından Şirvani el-Hac Yusuf Ziya Efendi’nin Farisiyü’l-ibare takriz ve neşri için tarih-i tâmlarıdır* başlıklı beş beytlik Farsça bir şiiri de yer almaktadır. Eserin sonunda Arapça 1301 tarihini veren bir tarih beyti yer almaktadır.

İzzü ehli’l kemâl bi’izzeti’l-kadim

Temme tab’ul-kitâb bi-lütfihi’l-amim (Bilgin, 2003:321)

Kitabın Ekler kısmında, Ek I, II, III, IV’te İstanbul baskısında olmayıp Tiflis baskısında olan ve Tiflis baskısında olmayıp İstanbul baskısında bulunan 4 gazel, 20 kıta, şairin “*parça yahşi biz yaman/parça buğday biz saman*” vasıta beyitli terci-i bendinden 5 beyitlik bir bölüm, tahmisler başlığı altında 12 beyitlik bir şiir, hece vezniyle yazılmış biri 4 bentli, biri ise 5 bentli iki şiir, “*ey yar hayranet şum/ey yar kurbanet şum*¹⁹” mısralarıyla başlayan 31 bentli, her bendi 3 beyitli mülemma terci-i bend, bundan başka biri 11 bentli 3 beyitli, ikincisi 5 bentli 3 beyitli, üçüncüsü ise 5 bentli her bendi 4 beyitli olmak üzere toplam 4 terci-i bent yer almaktadır. Ayrıca, İstanbul baskısında bulunmayıp Tiflis baskısında yer alan 210 beyitli *Menâkıb-ı Seyyid Nigârî* adlı eser de Ekler kısmında yer almıştır. Eserin sonundaki Tahmisler bölümünde Seyyid Nigârî’nin şiirlerine yazılmış 3 tahmis yer almaktadır. Bu tahmislerden birincisi *Meşayih-i Nakşbendiye’den Emir Nigârî Hazretlerinin Eş’arına Tahmistir* başlığıyla Esad Erbilî tarafından yazılmıştır. 7 bentten oluşan bu tahmis Seyyid Nigârî’nin “*Sinemdedir ol dâğ-ı temennâ-yı Muhammed/Gönlümdedir ol nâr-ı tevellâ-yı Muhammed*” matlalı na’tına yazılmıştır. İkinci şiir Abdülaziz Mecdi tarafından Seyyid Nigârî’nin *Ele girmez* redifli gazeline 1934 yılında yazılmış 5 beyitlik bir naziredir. Üçüncü şiir ise Seyyid Nigârî’nin “*Gönlümde gezer lâl-i güher-bârı Muhammed/Peymâne-i candır leb-i gül-zâr-ı Muhammed*” matlalı şiirine yine Abdülaziz Mecdi tarafından yazılmış *Amasya’da Medfun Seyyid Nigârî Hazretleri’nin Naleyn-i Nebevi’yi İstikbal Münasebetiyle Söylediği Gazelin Tahmisidir* başlıklı 8 bentlik bir tahmistir. Kitabın sonundaki Ekler kısmında yer alan bu tahmisler Seyyid Nigârî’nin vefatından sonraki şöhretini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Divanın sonunda 11 sayfalık Lügatçe ve 5 sayfalık Dizin bulunmaktadır.

Eserde, bazı Farsça ve Azerbaycan Türkçesine has kelimelerde yanlış okunmalar görülmekle birlikte, bu çalışma hazırlanan bütün Seyyid Nigârî divanları içinde konuya hâkimiyeti, klasik ve tasavvufî Türk edebiyatının içeriğini doldurması yönüyle en başarılı olanıdır. Müellif, Önsöz’de divanı neşre hazırlarken sadece İstanbul ve Tiflis baskılarından faydalandığını, bunun dışında matbu nüshadan faydalanılarak oluşturulan yazma nüshayı gördüğünü, fakat değerlendirmeye almadığını ifade etmiştir. Ayrıca amacının karşılaştırmalı bir metin ortaya koymak olmadığından dolayı bu çalışmada transkripsiyon işaretlerinin ve nüsha farklarının da gösterilmediğini belirtmiştir. Eserde, daha önce 2001 yılında yayımlanmış olan Muzaffer Akkuş neşri ile ilgili bilgi verilmemektedir.

6.3. Kurtuluş Altunbaş-Dîvân-ı Seyyid Nigârî Bezbân-ı Türkî

Seyyid Nigârî’nin Türkçe divanı ile ilgili bir çalışma da Amasya şehrinde Kurtuluş Altunbaş tarafından yapılmıştır. Kendisi bir edebiyat öğretmeni olan ve Amasya şehrinin edebî-kültürel ve

¹⁹ Bu kelime “şevem” olarak okunursa anlamlı olur.

sosyal muhitiyle sıkı bağları bulunan müellif, eserin Önsöz kısmında bu eseri şairin torunlarından olan Muzaffer Özbay'ın rica ve teşvikleri sonucunda hazırladığını bildirmiştir. İki kalın ciltten oluşan bu eser, şairle ilgili birçok bilgi vermesi açısından önemli bir kaynaktır. Eser, 2004 yılında Samsun'da basılmıştır. Eserde, şairin Türkçe Divanındaki şiirlerinden başka, hayatı hakkında diğer kaynaklarda yer almayan önemli bilgiler de bulunmaktadır. Bu bilgiler içinde, ikinci cildin 562–661. sayfeleri arasında yer alan şairin hayatı, sanatı, faaliyetleri, oğlu Sirâcî ve takipçileri hakkında yazılanlar oldukça değerli malumatlardır. Kitapta eserin İstanbul, Tiflis nüshasıyla birlikte el yazma nüshasından da faydalanılmıştır. Eserin en önemli özelliği, kitabın sonunda yer alan ve müellife Amasya milletvekili Ahmet İyimaya tarafından verilen birçok sayfası eksik ve üzerinde “Mali–1304” ifadesinden başka bir tarihin ve müellif isminin bulunmadığı bir yazmada, Seyyid Nigârî hakkında bugüne kadar bilim alemince malum olmayan bilgilerin yer almış olmasıdır.

Çalışmada, Seyyid Nigârî'nin Türkçe divanı Latin alfabesine aktararak bütün şiirleri nesre ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Dili tasavvufî terimlerle zengin olan Seyyid Nigârî'nin şiirlerinin bu şekilde sadeleştirilerek yayımlanması hem klasik edebiyatımız hem de Seyyid Nigârî okuyucuları için önemli bir çabadır. Bütün bu özelliklerine, içerdiği bilgilere, müellifin Seyyid Nigârî biyografisinin oluşturulmasında göstermiş olduğu azamî çabalara rağmen kitabın içindeki bazı şiirlerde ve dış kapakta yanlış okunmuş bazı ifadeler bulunmaktadır.²⁰ Bu çalışmada müellif, kendisine kadarki Muzaffer Akkuş'un ve Azmi Bilgin'in hazırlamış oldukları Seyyid Nigârî Divanı neşirleri ile ilgili bilgi vermemiştir.

6.4. Nezaket Memmedli- Mir Hemze Seyyid Nigari - Divan

Seyyid Nigârî'nin Türkçe divanının dördüncü neşri 2010 yılında, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü çalışanlarından Yrd. Doç. Dr. Nezaket Memmedli tarafından Bakü'de, *Elm ve Tahsil Yayınevi*'nde yayımlanmıştır. Bu çalışmada divanın Tiflis ve İstanbul baskıları esas alınmakla birlikte, İstanbul baskısına sonradan el yazısı ile bazı şiirlerin ilave edildiği müellife ait şahsî bir nüshadan da faydalanılmıştır. Bu nüshada şairin bilinmeyen birkaç şiiri de bulunmaktadır ki müellif bunları İlaveler bölümünde ayrıca vermiştir. 823 sayfadan oluşan eser Azerbaycan Türkçesi ile hazırlanmıştır. Bu zamana kadarki Seyyid Nigârî Divanı neşirleri hep Türkiye'de hazırlandığından Azerbaycan doğumlu şairin şiirleri de Türkiye Türkçesi ile yayımlanmaktaydı. Bu çalışmada Seyyid Nigârî'nin şiirleri tamamen Azerbaycan Türkçesi özellikleri esas alınarak okunmuştur. Bu neşirle Seyyid Nigârî okuyucuları, şairin şiirlerini ana dilinde okuyup anlama fırsatı bulmuşlardır.

Eserde, *Seyid Nigarinin Heyatı ve Yaradıcılığı (Cijimliden Amasiyaya)*, *Seyid Nigari ve Qarabağ*, *Seyid Nigari Yaradıcılığında Neqşibendiliyin Rolü*, (burada Nakşibendiye tarikatının silsilesi, özellikle Hindistan, Maveraünnehr, Türkiye ve Karabağ kolu da verilmiştir), *Seyid Nigarinin Yaradıcılığının İdeya ve Senetkarlıq Xüsusiyyetleri*, *Seyid Nigari ve Füzuli*, *Seyid Nigarinin Dini Görüşleri*, *Seyid Nigari Divanının Çap ve Elyazma Nüsxeleri* başlıkları altında 39 sayfalık bir inceleme bulunmaktadır. Kaynaklar bölümünden sonra şairin Amasya'daki mezarının ve Şirvanlı Camii'nin resmi yer almaktadır. Diğer neşirlerden farklı olarak bu neşirde şiirlere ve beyitlere numara verilmemiştir. Divanın sonunda İlaveler bölümü bulunmaktadır. Burada şairin diğer nüshalarda bulunmayan beş gazeline yer verilmiştir. İlavelerden sonra 18 sayfalık Lügat bölümü yer almaktadır.

Metinde şiirler numaralandırılmamış ve şiirlerin vezni verilmemiştir. Bu da metinde yer alan her hangi bir beytin gösterilmesinde zorluğa sebep olmaktadır. Seyyid Nigârî divanı gibi hacimli bir eserde, şiirlere belli özelliklerine göre numara vermenin veya en azından Azerbaycan'daki

²⁰ Eserin dış kapağındaki Bezbân-ı Türkî ifadesi, Be-zebân-ı Türkî olarak yazılırsa daha anlamlı olur.

yaygın kullanımlardan biri olan şiirlerin ilk mısralarının ve buldukları sayfaların numarasının eserin İçindekiler kısmında verilmesinin, bu eserin değerini daha da artıracak ve okuyuculara kullanım kolaylığı sağlayacağını düşünmekteyiz. Azmi Bilgin neşrinde, zaman zaman ayet ve hadislerle ilgili yer alan açıklamalar, bu neşirde daha teferruatlı bir şekilde ve geçtiği her sayfada verilmiştir. Divanda geçen bütün ayet ve hadislerin, İslam dini ile ilgili terimlerin, İran mitolojisindeki kahramanların ve özel terimlerin çoğunun açıklaması dipnotlarda verilmiştir. Eserde iki matbu ve matbu yazma karışık bir nüsha karşılaştırılarak edisyon kritik yapılmış, farklılıklar dipnotta gösterilmiştir. Memmedli, yayımlanan neşirler içinde sadece Azmi Bilgin neşirinden bahsetmiş ve bu çalışmayı kaynaklar kısmında göstermiştir.

Müellif, zaman zaman anlamı günümüz okuyucusu tarafından bilinmeyen Arapça ve Farsça kelimelerin açıklamasını vermiş, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki harf farklılıklarını belirtmiştir.

Bu çalışma, iki yüz yıldan fazla sürede, mutasavvıf ve şeyh kimliğinden dolayı Azerbaycan okuyucusuna yasaklanan Seyyid Nigârî’nin XX. yüzyılda kendi vatanında beraat ettiğinin de bir göstergesidir.

Sonuç olarak, 19. yüzyılda yaşayan, bu yüzyılda Kafkaslarda Ruslara karşı mücadele eden, Nakşibendiye tarikatının Halidiye koluna mensup şeyh ve mutasavvıf şair Seyyid Mir Hamza Nigârî, iki yüz yıldır Azerbaycan ve Anadolu Türklerinin gönlünde taht kurmuştur. Yaşadığı dönemde ve vefatından sonra etkisini sürdüren şair, daha çok Azerbaycan’ın Gazah ve Karabağ, kısmen de Şirvan bölgesinde, Osmanlı Devletinde ise Tokat, Sivas, Erzurum, İstanbul, Amasya, Zile, Muş ve Harput’ta yaşamış, bulunduğu her yerde etrafında bir edebî ve tasavvufî muhit oluşturmayı başarmıştır.

Seyyid Nigârî’nin şiirleri eşliğinde gerçekleştirilen ve “meyhana” adı verilen semah törenleri bu gün bile Azerbaycan’ın Gazah ve Gürcistan’la sınır bölgelerinde yapılmaktadır. Nakşibendiye tarikatına ve buna bağlı olan Hâliidiye’ye kendisine has yeni ritüeller getiren Seyyid Nigârî, yasaklarla dolu Sovyet döneminde bile manevi etkisi ile bölge insanını irşad etmeye devam etmiştir. Bu sebepten Sovyet döneminde yazılan edebiyat tarihlerinde, roman, hikâye vb. eserlerde her fırsatta şair karalanmış, halkın gözünden düşürülmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri, 20. yüzyıl Azerbaycan yazarlarından İsmayıl Şihli’nin yazdığı Deli Kür romanıdır.

Seyyid Nigârî’nin en önemli eserlerinden olan Türkçe divanı ile ilgili bugüne kadar 4 ayrı neşir yapılmıştır. Şairin Türkçe divanının ister yazmasından isterse de matbu baskısından faydalanılarak hazırlanan bütün neşirleri arasındaki en önemli fark Türkiyeli akademisyenlerin Seyyid Nigârî’nin Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı kelime ve özel isimlere anlam verip tam olarak okuyamamasıdır. Benzer durum, kısmî olmakla birlikte Azerbaycan’da yapılan neşir için de geçerlidir. Bunu söylemekteki amaç, yıllarca emek verilerek ortaya konmuş birbirinden değerli bu neşirleri asla yermek veya çekilen bunca zahmeti görmezlikten gelmek değil, Seyyid Nigârî gibi Azerbaycan ve Anadolu halkına mâl olmuş önemli bir şahsiyetin şiirlerinin pürüzsüz bir şekilde okunup anlaşılmasını sağlamanın yollarını aramaktır. Bu çalışmanın asıl amacı, bu neşirlerin içeriğini, araştırmacıların bu divanı yayımlarken hangi hususlara dikkat ettiklerini ortaya çıkarmak ve bütün araştırmacıların ve bu alanda çalışma yapmak isteyenlerin mevcut neşirler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamaktır.

Seyyid Nigârî Divanı, çok az şaire kısmet olacak şekilde 4 defa farklı araştırmacılar tarafından neşredilmiştir. Muhtemelen ilerleyen yıllarda da şairin divanını neşrettirmek isteyen araştırmacılar bulunacaktır. Bu işe kalkışacak araştırmacıların dikkat etmesi gereken birkaç husus vardır:

Şu an kütüphanelerde bulunan Seyyid Nigârî’nin Türkçe divanının yazma nüshalarının

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

birçoğu, el yazma nüshadan değil matbu neşirlerden çoğaltılarak yazılmıştır. Şairin divanı, daha sağlığında basılsa da sevenlerinin ve okuyanlarının çokluğundan dolayı matbu neşri elden ele dolaşmış ve nüshaları yazmalar şeklinde çoğaltılmıştır. Matbaaya verilen son yazma nüshasına ise şimdiye kadar ulaşılmamıştır. Eldeki yazma nüshalarının birçoğu tam değildir; tam olanların da yazılış tarihlerini tespit etmek çok zor, hatta imkânsızdır.

Bu zamana kadar üçü Türkiye’de, biri Azerbaycan’da olmak üzere dört kez neşredilen Seyyid Nigârî Divanının eğer beşinci neşri gerçekleşecekse, bunu hem Azerbaycan hem de Anadolu Türkçesini, her iki kültürü ve coğrafyayı iyi bilen birisinin yapması, çalışmanın kapsayıcılığı açısından verimli olur. Ayrıca her iki ülke kütüphanelerinde ve özel arşivlerde, özellikle Amasya’daki şahsî kütüphanelerde bulunan bütün yazmalar, matbu nüshalar, mecmua ve cönkler bir araya getirilerek tam anlamıyla bir edisyon kritik yapıldığı takdirde, şairin vefat edinceye kadar yazmış olduğu bütün eserlerini içeren tam bir metin elde etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin (1986), Amasya Tarihi, I. cilt (Sadeleştirilenler: Dr.Ali Yılmaz, Dr. Mehmet Akkuş). Amasya Belediyesi Kültür Yayınları. No:1, Ankara. s. 464+XXIII.
- AKKUŞ, Muzaffer (2001), Seyyid Nigârî Divanı (İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım), Niğde Üniversitesi Yayınları.
- AKPINAR, Yavuz (1990), “Nigârî Mir Hamza”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul. 7.C. s.58–59.
- ALTUNBAŞ, Kurtuluş (2004), Divan-ı Seyyid Nigârî Bezbân-ı Türkî. Cilt I-II, Ekim 2004, Samsun. s. 639+662.
- Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi (1960), (Ən qədim dövrdən XVIII əsrin sonuna qədər) C. II. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı. Bakı.
- BAYRAM, Pərvanə (2008), Qarabağlı Seyid Mir Həmzə Nigari'nin Həyatı, Yaradıcılığı və Türkcə Divanının Poetik Strukturu. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Danışman Prof. Dr. Azadə Rüstəmovə; Doç. Dr. Nüşabə Araslı. Bakı.
- BİLGİN, A. Azmi (2003), Mir Hamza Seyyid Nigârî, Divanı Seyyid Nigari, Kule İletişim Hizmetleri, İstanbul.
- Bursalı Mehmet Tâhir (1333), Osmanlı Müellifleri, C.I, s.65.İstanbul.
- CAHANGİR, Tariyel (2001), Mir Sədi Ağa. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı, Bakı.
- ÇƏLƏBİ, Yahya (2004), Seyid Nigari, Xaki-Payin Taci-Sərim. Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı.
- ÇINAR, Fatih (2008), Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Hayatı, Sanatı, Eserleri Ve Tasavvufi Düşüncesi, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı Alanında Yapılmış Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışmanı: Doç. Dr. Kadir Özköse. Sivas.
- Həsənəli Xan Garadaği Təzkirəsi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əlyazmaları Fondu, nu:7602.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1988), Son Asır Türk Şairleri, C. 3., Dergâh Yayınları, İstanbul.

KÖÇƏRLİ, Firidun Bəy (1981), Azərbaycan Ədəbiyyatı. I.C, Bakı.

MƏHƏMMƏDCƏLİL, Məhəmməd., XƏLİLİ, Fariz (2003), Mövlanə İsmayıl Siracəddin Şirvani Həyatı, Fəaliyyəti və Ardıcılları. Adiloğlu Yayınevi. Bakı.

MƏMMƏDLİ, Nəzakət (2010), Mir Həmzə Seyid Nigari Divan, Elm və Təhsil Nəşriyyatı, Bakı.

QASIMZADƏ, Feyzulla (1974), XIX Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi. Maarif Yayınevi. Bakı.

TAŞLIOVA, M Muammer (1998), Mir Hamza Nigârî'nin Nigâr-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin) Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı/ Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abdurrahman Güzel. Çanakkale.

TOPALOVA, Aljira (1999), Ağa Mehemed Müctehidzade, Riyazü'l-Aşikin. İnceleme-Metin. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Yapılan Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Mustafa İsen, Ankara.